

Statsvetenskap och studiet av mänskliga rättigheter

Samling kring mänskliga rättigheter

Alltmer forskning och utbildning om mänskliga rättigheter (MR) har initierats vid universitet och högskolor de senaste åren. MR har etablerats som ett nytt flervetenskapligt grundutbildningsämne på många platser både i Sverige och internationellt.¹ Antalet delkurser med Mänskliga rättigheter i namnet ökar också inom de traditionella universitetsämnena. Malmö högskola och Teologiska Högskolan i Stockholm var tidigt ute med att starta flervetenskapliga utbildningar i MR. Nu har majoriteten universitet och högskolor hakat på denna trend (se *Förteckning över institutioner med utbildningar i mänskliga rättigheter 2004–2005*).

Det görs också ansträngningar för att i gemensamma nätverk och centrubildningar samla den MR-inriktade forskning som bedrivs inom olika universitetsämnen. Till exempel bildades *Centrum för studiet av mänskliga rättigheter* i juli 2003 vid Göteborgs universitet. "Centret har som mål att främja förståelsen för mänskliga rättigheter som ett område för tvärvetenskaplig akademisk forskning och undervisning".² Uppsala universitet meddelar att "fred, demokrati och mänskliga rättigheter" är ett av de forskningsområden som universitetet vill satsa mer på under 2005–2008.³

Även nationellt samlas numera en mängd forskare och praktiker vartannat år vid *MR-dagarna* i Stockholm som arrangeras gemensamt av DemokratiAkademien, Fonden för mänskliga rättigheter, Teologiska Högskolan och Utrikespolitiska institutet. MR-dagarna har ägt rum år 2000 och 2002 och i november 2004. Dessa dagar består i en blandning av workshops, paneldebatter, forskarpresentationer, utställningar m.m. De forskarpapers som presenterats under MR-dagarna har givits ut i två samlingsvolymer; *Mänskliga rättigheter – aktuella forskningsfrågor* (2001) och *Mänskliga rättigheter – från forskningens frontlinjer* (2003). På nordisk basis sker en samling kring MR-forskning i Nor-

dic School in Human Rights Research som bl.a. syftar till att stötta doktorander som sysslar med MR-forskning i olika discipliner. I detta nordiska nätverk utgör MR-institutet i Lund, Åbo, Köpenhamn och Oslo hörnstenarna.

Inledningsvis ges här en kort introduktion till vilken typ av MR-frågor som studeras inom statsvetenskapens sfär. Sedan förs några faktorer som kan tänkas ligga bakom det ökade intresset för forskning och utbildning just i termer av mänskliga rättigheter fram. Avslutningsvis presenteras tre bidrag ur *Mänskliga rättigheter – från forskningens frontlinjer*, som exempel på hur MR-forskning i skärningspunkten till statsvetenskap kan se ut.

Statsvetenskap och studiet av MR

Vad är MR-forskning? Vi kan utgå från kriterier som att man i MR-forskning explicit använder sig av terminologin som omger mänskliga rättigheter, eller att de sakfrågor som studeras rör rättigheter som identifierats i MR-konventioner, eller för den delen att en utomstående betraktare kan tolka forskningen i termer av mänskliga rättigheter. Vi kan också tänka oss att man inom varje traditionell disciplin har en inomvetenskaplig uppfattning om vad som utgör MR-forskning. Här finns en spänning mellan å ena sidan risken för urvattning av MR-begreppet, å andra sidan värdet i att visa att frågor om mänskliga rättigheter är närvarande även där vi inte omedelbart tänker i MR-termer. Likaså är konstruktionen av mänskliga rättigheter som ett eget flervetenskapligt universitetsämne ambivalent. Å ena sidan behövs en större samling kring ämnet, å andra sidan är utgångspunkten de perspektiv, teorier och metoder som utvecklas i andra ämnestraditioner.

Studiet av mänskliga rättigheter har traditionellt dominerats av jurister (Dunér 2002: 14). Trots att statsvetare i allmänhet inte så frekvent använt MR-vokabulären är mänskliga rättigheter ett gammalt tema även i statsvetenskap. Studiet av demokrati och demokratiseringsprocesser, till exempel, rör i högsta grad mänskliga rättigheter. I sin kartläggning över MR-forskning i Sverige klassificerar Mathias Karlsson (2003)

83 projekt under temat ”demokrati” och 42 projekt under temat ”genus” av totalt 351 forskningsprojekt med MR-anknytning.

Agnar vi oss åt statsvetenskapens olika förgreningar ser vi att begrepp som rättigheter, skyldigheter, ansvar och rättvisa alltid varit centrala i politisk filosofi och politisk teori. I studiet av offentlig förvaltning har man inte särskilt ofta använt sig av MR-terminologin, trots att det formella ansvaret för MR-implementering ligger hos offentliga tjänstemän. Inom fältet offentlig etik/förvaltningsetik har man emellertid behandlat frågor som vi idag kanske skulle uttrycka i termer av mänskliga rättigheter. På grund av att teoribildningen realismen dominerat studiet av internationella relationer (IR), sågs mänskliga rättigheter länge inte som ett relevant forskningsområde, något som dock förändrats avsevärt sedan det kalla krigets slut. Den koncentration på studiet av mellanstatliga relationer som dominerat studiet av IR har inte heller varit gynnsam för studiet av MR. Idag finner vi dock inom IR-ämnet en stor litteratur om MR-normer och internationella relationer.

Forskningsteman inom MR-fältet placeras emellertid inte så lätt in i någon av statsvetenskapens traditionella discipliner, utan anknyter till flera sådana samtidigt. Det kan exempelvis gälla studiet av de politiska processer som omger arbetet för mänskliga rättigheter, från agenda-setting processer och nya internationella MR-dokuments tillkomst, till spridningen av MR-normer och efterlevnadsproblematiken på nationell och lokal nivå (t.ex. Keck och Sikkink, 1998). Det kan gälla komparativa studier av hur olika länder relaterar till MR-normer (t.ex. Risse m.fl. 1999), eller av de institutioner som utgör en central del i den internationella MR-regimen. Ett växande forskningsfält rör ickestatliga aktörers roll både som försvarare av MR och överträdare mot MR, såväl transnationellt som lokalt (t.ex. Haufler 2001, Andriof och McIntosh 2001). En ständigt närvarande diskussion gäller förhållandet mellan MRhänsyn och andra utrikespolitiska hänsyn och hur MR-retoriken används som ett politiskt instrument i den internationella sfären (t.ex. Ignatieff, 2001). Genomgående studeras hur maktförhållanden sätter ramarna för hur MR utformas och sprids (t.ex.

Evans 2001, Falk 1999) och hur suveränitetsprincipens karaktär påverkas av MR-normernas spridning (t.ex. Brown 2002, Reus-Smit 2001). Implicit eller explicit närvarande i dessa frågor ligger en problematisering av begrepp som rättigheter och ansvar (t.ex. Erskine 2003). Ett återkommande tema är spänningen mellan universalism och relativism, och denna spännings närvaro i det MR-arbete som utförs på global och lokal nivå (t.ex. Howland 1999).

Vill man få en inledande översikt över fältet för MR-studier kan man läsa kapitlen ”International Human Rights”, ”Norms and Ethics in International Relations”, samt ”International Law, International Relations and Compliance” i *Handbook of International Relations* (2002). Vill man läsa idéhistoriskt viktiga originaltexter kan man ta del av *The Human Rights Reader. Major Political Essays, Speeches, and Documents From the Bible to the Present* (1997). Den kommenterade samlingsvolymen *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals: Texts and Materials* (2000) återger viktiga texter från juridik, statsvetenskap och etik. Dessutom ger den flervetenskapliga tidskriften *Human Rights Quarterly: a Comparative and International Journal of the Social Sciences, Philosophy and Law* en bra bild av nutida MR-forskning.

Ett nytt universitetsämnes framväxt

Varför har studiet av mänskliga rättigheter konstruerats som ett eget flervetenskapligt universitetsämne just de senaste åren? Några faktorer som kan tänkas ligga bakom detta är:

(a) I och med bipolaritetens slut gavs bredare internationell uppmärksamhet till värandet av MR som ett tema i världspolitiken (se t.ex. Coicaud och Warner 2001). Det kalla krigets slut innebar en mer framträdande roll för MR i många staters utrikespolitik (i det svenska fallet, se till exempel Regeringens skrivelser 1997/98: 89 och 2003/04:20 *Mänskliga rättigheter i svensk utrikespolitik*). Trots detta sätts ramarna för MR-frågors behandling i världspolitiken fortfarande i hög utsträckning av maktförhållanden och intressekonflikter (se t.ex. Evans 1998).

(b) MR lyfts i politiska sammanhang fram som ett viktigt utbildningsmål; det har blivit ett politiskt korrekt ämne om man så vill. Som vi ser nedan har det kommit propåer från politiskt håll om att det är lämpligt att studera och forska kring MR, motiverat utifrån de värderingar som ligger bakom MR och den roll MR har i svensk utrikespolitik.

(c) MR-vokabulären har börjat användas inom forskningsområden där man inte tidigare tolkat och analyserat sitt studieobjekt i MR-termer (Dunér 2002: 11). Även i media behandlas oftare MR-frågor i samband med konfliktrapportering.

(d) Just flervetenskapligheten i de ansatser och utbildningar som numera utmärker studiet av MR är på modet i universitetsvärlden och ofta populära hos anslagsgivare.

(e) Det finns en ökad efterfrågan från studenter som inte läser på juristutbildningen att få läsa kurser i MR under grundutbildningen.

(f) På den internationella nivån har FN uppmanat sina medlemsstater att främja utbildning i mänskliga rättigheter genom flera deklARATIONER, t.ex. i Wiendeklarationen som antogs vid världskonferensen om mänskliga rättigheter 1993.⁴ Utifrån förslagen i Wien utnämnde FN:s generalförsamling årtiondet 1995–2004 till ett årtionde för utbildning i MR. I samband med detta uppmanades medlemsstaterna att formulera en nationell handlingsplan för främjandet av MR, i vilket utbildning sågs som en viktig komponent.

Mot bakgrund av detta gav utbildningsdepartementet 1998 Suzanne Askelöf, dåvarande generalsekreterare i Rädda Barnen, uppdraget att utreda och lägga förslag rörande högskoleutbildning i demokrati och mänskliga rättigheter. En av utgångspunkterna för utredningen var att kunskaper i MR och demokrati är viktiga för en rad olika yrken. Eftersom alla anställda inom offentlig verksamhet agerar för statens räkning gentemot den enskilde individen, är den anställda skyldig att känna till de MR-konventioner staten ratificerat.

Utredningen utmynnade i Ds 1998:46 *Mänskliga rättigheter – många skyldigheter. Universitets- och högskoleutbildning i demokrati och mänskliga rättigheter*. Askelöf framhåller här

att genom de internationella MR-konventioner som staten ratificerat har staten också iklätt sig en förpliktelse att sörja för utbildning i MR på alla nivåer i utbildningssystemet.

Askelöf utgår ifrån att ämnet MR är tvärvetenskapligt (vilket är termen hon använder). Särskilt viktiga ansatser till studiet av MR finner hon i filosofi/religionsvetenskap, statsvetenskap och juridik. I statsvetenskapen handlar MR-studiet enligt Askelöf om "hur dessa värderingar omsätts i den politiska styrningen av ett land och i vilken utsträckning *det politiska systemet förmår omvandla* de värderingar och krav som konventionerna uttrycker till praktisk politik" (s. 7). Här identifierar hon ett centralt tema, implementeringen av internationella MR-normer på nationell nivå, vilket kan sägas ligga närmre statsvetenskapen än de andra ämnena.

Efter en genomgång av förekomsten av MR-utbildning på universitet och högskolor i Sverige drog Askelöf 1998 slutsatsen att utbildningen hade så liten volym att den knappast kunde anses motsvara de systematiska satsningar som FN föreslagit. Hon såg bristen på forskningsbaserad kunskap om MR som ett allvarligt hinder för en snabb utbyggnad av MR-utbildningar i Sverige. Hon fann bristande MR-inslag i de utbildningar som förbereder för yrken i offentlig verksamhet, och påpekade att det kunde ifrågasättas om staten uppfyllde sina åtaganden om MR-utbildning. Askelöf framhöll att detta kunde förklaras med att MR traditionellt främst kommit att behandlas utifrån ett juridiskt perspektiv. Hon såg ett behov av systematiska och mer sammanhållna utbildningar i MR, men föreslog, intressant nog, att MR inte skulle behandlas som ett eget ämne. Motiveringen för detta var att tvärvetenskapliga ämnen lever ett farligt liv i universitetsvärlden, då de riskerar att tappa anknytningen till kunskapsutveckling på djupet, samt att konkurrensen om resurser kan vara svår i förhållande till etablerade ämnen. Förstärkningen av såväl forskning som utbildning inom MR borde därför ske utifrån de tre huvudperspektiven filosofi/religionsvetenskap, statsvetenskap och juridik enligt Askelöf.

I regeringens skrivelse 2001/02:83 *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna* framlades därefter en treårig plan för befräm-

jandet av MR i Sverige. Ett av handlingsplanens syften är att förbättra utbildningen om MR. Här framhålls att det är viktigt att universitet och högskolor tar ett fortsatt ansvar för att förmedla kunskaper inom MR-området genom utbildning och forskning. Härmed ska också den demokratiska utvecklingen av samhället i stort gynnas. Regeringen påpekar att den då nya magisterexamen med bredd borde underlätta fördjupning i tvärvetenskapliga ämnen som MR. Regeringen uppmanar universitet och högskolor att analysera behovet av ett starkare nätverk kring MR-forskning, men betonar att det är upp till svenska lärosäten att själva avgöra om och hur man vill integrera MR-frågor i forskning och utbildning.

Sammanfattningsvis ser vi att man från politiskt håll bejakar den expansion av MR-utbildningar som tagit fart och att en flervetenskaplig ansats gynnas t.ex. av skapandet av den nya magisterexamen med bredd.

Exempel från MR-dagarna 2002

Den ovan nämnda antologin *Mänskliga rättigheter – från forskningens frontlinjer* (redaktörer Diana Amnéus och Göran Gunner) är en sammanställning av forskarbidragen till MR-dagarna 2002, och kan därför inte betraktas som en sammanhängande antologi i vanlig mening, därtill är den för diversifierad. Boken är däremot karaktäristisk för forskningsfältet om MR generellt i det att den visar mångfalden ansatser till forskning i MR-termer. Författarna har sin bakgrund bl.a. i folkrätt, socialantropologi, idéhistoria, etik, religionshistoria, islamologi, etnologi, och ekonomisk historia. Boken visar hur berikande det är att belysa MR-frågor ur flera perspektiv, men också omöjligheten i att klassificera MR-forskning i termer av ett traditionellt universitetsämne i taget. Dominerande teman är spänningen mellan universalism och relativism, politik och juridik, genusfrågor, förhållandet islam och MR, teknisk utveckling och MR samt implementerings- och efterlevnadsfrågor. Boken har ett värde i att den sammanställer mycket av den MR-forskning som bedrivs i Sverige idag, även om några av bidragen är från de utländska huvudtalare som också medverkade vid

MR-dagarna. Här ska tre av bidragen presenteras lite närmre.

Universalism – relativism

Ett tema som är ständigt närvarande i studiet av MR är, som nämnts ovan, spänningen mellan universalism och relativism i synen på rättigheters karaktär och räckvidd. I bidraget "Human Rights in a Multicultural World" behandlas detta av David Miller, professor i politisk teori i Oxford. Han identifierar sitt uppdrag som politisk filosof som att ställa obehövliga frågor om sådant som många som arbetar i olika MR-organisationer tar för givet. Detta gör han med avseende på frågan om hur vi rättfärdigar mänskliga rättigheter och pekar på att det inte finns mer samsyn om detta nu än när FN:s *Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna* formulerades 1948. Mot bakgrund av den debatt som sedan dess bedrivits om i vilken utsträckning existerande MR-konventioner kan sägas vara uttryck för universella MR, diskuterar Miller om listan på MR bör vara fyllig ("thick") eller tunn ("thin"). Han anknyter dock inte explicit till Michael Walzers *Thick and Thin: Moral Argument at Home and Abroad* (1994) vilket hade varit befovat när dessa termer används.

En tunn MR-lista skulle enligt Miller inkludera rättigheter som är nödvändiga för att leva ett någorlunda anständigt liv, såsom skydd mot tortyr, godtyckligt fängslande och våldtäkt samt rätten att få sina överlevnadsbehov tillgodosedda. En fyllig lista skulle i tillägg till detta inkludera rättigheter som måste uppfyllas för att människor ska kunna leva ett fullvärdigt liv, som till exempel yttrandefrihet, politiskt deltagande och fritt yrkesval. Regeringar som inte uppfyller rättigheter på den tunna listan ska då ses som ännu mer klandervärda än regeringar som inte tillgodoser rättigheter på den fylliga listan.

Vilken lista är den rätta, frågar sig David Miller, för det som ska kallas mänskliga rättigheter. Han påpekar att FN:s *Allmänna förklaring* innehåller rättigheter som går långt utöver en tunn lista och att man kan anta att många av dess undertecknare antog att deklARATIONEN inte skulle tas bokstavigt. Själv argumenterar Miller för att i en multikulturell värld måste listan över genu-

ina mänskliga rättigheter vara tunn. Detta innebär inte att vi ska ge upp den fylliga listan, men att föremål på den listan inte bör kallas mänskliga rättigheter utan istället medborgerliga rättigheter ("rights of citizenship"). Dessa medborgerliga rättigheter bör ses som centrala i varje land och skrivs in i landets konstitution. Millers poäng är här att det är legitimt att dessa rättigheter kan skilja sig åt mellan länder. (I praktiken tror han dock att de medborgerliga rättigheterna kommer att bli i stort sett desamma i många länder.) Vi ser således hos Miller en variant på de försök som görs i olika sammanhang att identifiera en kärna av rättigheter som är universella, s.k. "fundamental standards of humanity",⁵ som alla aktörer under alla omständigheter skulle vara skyldiga att respektera. Svårigheten i att identifiera vilka rättigheter som bör ingå i en sådan kärna illustrerar vidden av problematiken, och här kunde Miller haft en mer ingående diskussion om grunderna för att placera en viss rättighet på den fylliga istället för på den tunna listan. En rangordning av rättigheter är problematisk och går emot tanken om mänskliga rättigheters odelbarhet, vilken ofta betonas i debatter om förhållandet mellan civila och politiska rättigheter och ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

Både det praktiska och det moraliska värdet i att finna en överenskommelse om en tunn lista över rättigheter lyfts fram av Miller. Det praktiska värdet ligger i att MR-arbete kan bli mer framgångsrikt om det baseras på en delad uppfattning om rättigheter världen över. Det moraliska värdet ligger i respekten för kulturella skillnader, och att kritik mot ett lands MR-förhållanden ska kunna baseras på att MR-kärnan även existerar i detta lands kultur. David Miller instämmer med dem som ser FN:s *Allmänna förklaring* som i mångt och mycket en produkt av västvärldens liberala politiska kultur och betonar att man måste komma ihåg hur historiskt specifik denna kultur är i ett längre historiskt perspektiv. En tunn lista över MR behövs för att identifiera regimer och situationer som inte kan tolereras. Listan bör vara tunn för att ses som okontroversiell i en multikulturell värld. Den ska inte kunna avfärdas som ett västligt påbud. Medborgerliga rättigheter är emellertid centrala

för ett gott samhälle, men vi bör inse att dessa är mer kulturellt beroende och att kalla dem för mänskliga rättigheter därför kan riskera att underminera hela MR-idén.

David Miller påpekar att hans resonemang inte kommer att tas emot med entusiasm av MR-praktiker som oftast arbetar med en fyllig lista över MR. Även om han helhjärtat stödjer det arbete som utförs av ickestatliga MR-organisationer som Amnesty International, så menar han att de ibland frammanar en inflation i MR-terminologin. "But this is often how it is when philosophers meet activists: I approve of what you're doing even though the reasons you give me for doing it don't really hold water" (s. 49). Millers kapitel illustrerar att en akademiskt problematiserande hållning till MR-begreppet inte behöver innebära att man ser det praktiska MR-arbetet som illegitimt. På lång sikt kan problematisering innebära en stärkande process.

Politik – juridik

En andra framträdande spänning som studiet av mänskliga rättigheter visar på, är den mellan (internationell) politik och juridik (särskilt internationell rätt, folkrätt). Denna har aktualiserats i de debatter som utspelat sig runt ett antal väpnade interventioner i samband med storskaliga MR-övergrepp det senaste årtiondet. Detta speglas av folkrättsjuristen Gregor Noll från Lunds universitet i bidraget "Rätt, myt och politik: folkrättens våldsförbud i undantagets gränsland". Noll hävdar här att rätten blivit återpolitiserad och politiken återmytologiserad sedan september 2001. Han menar att Afghanistankriget visade att folkrättens centrala delar befann sig i ett komatöst tillstånd där kraven på att rättsliga institutioner (som FN:s säkerhetsråd) skulle anpassa sig till den politiska agendan var högljudda. Hanteringen av ett flertal fall, t.ex. Guantanamofångarna, Sveriges avvisning av två egyptier trots tortyrisk och Storbritanniens hantering av misstänkta icke-medborgare, visar att det dubbla våldsförbud som utgör folkrättens hörnsten, skyddet mot statligt övervåld mot individer samt mot andra stater, har återpolitiserats. Det politiska språket förändrades samtidigt, när USA:s regering valde att uttrycka sig i vad Noll kallar my-

tologiskt laddade termer som "korståg", "ondska" och "rättvisa". Användandet av dessa termer skulle implicera en förmodad större frihet i valet av politiska medel.

Noll påpekar att en återpolitisering av enstaka rättsnormer i sig inte är något konstigt, men att ett ifrågasättande av just mänskliga rättigheter och det dubbla våldsförbudet innebär ett ifrågasättande av rättsgemenskapens grunder. Krisen i den internationella rättsordningen karaktäriseras av en återpolitisering av rättsnormer som rimmar illa med återmytologiseringen av det ofientliga samtalet runt dem. Maktens förmåga att erövra myten för egna politiska syften avgör på bekostnad av det bättre argumentet.

Situationen försvåras ytterligare, menar Gregor Noll, av att folkrätten inte har beredskap för att hantera ickestatliga aktörer. Den klarar t.ex. inte av att hantera konflikter mellan aktörer som är asymmetriska i termer av folkrättslig status: "Folkrättens statscenterade synsätt blir faktiskt en strategisk fördel för terroristen, som emanciperat sig från territoriell bundenhet och underkastelse under stödregeringars vilja" (s. 193). Samtidigt fungerar "kriget mot terrorism" som slogan eftersom den utlöser en sekvens av militära och polisiära associationer där varje form av begränsning utplånas i överlappningarna i kombinationen av krig och terrorism och i det kanske permanenta undantaget.

Nolls resonemang visar tydligt hur känsligt det internationella rättssystemet, av vilket MR-regimen är en del, är för politiskt maktspel och manipulation. Samtidigt är det viktigt att folkrätten kan utvecklas genom nytolkning och nya internationella avtal för att möta förändrade förhållanden. Maktförhållanden som de Gregor Noll lyfter fram sätter dock frågetecken kring legitimiteten i de processer genom vilka folkrätten utvecklats de senaste åren.

Grupprättigheter – individuella rättigheter

En tredje spänning som återkommer både i MR-teori och praktiskt MR-arbete gäller förhållandet mellan individuella mänskliga rättigheter och krav på grupprättigheter. I sitt bidrag "Feminismens paradox – Kampen för gruppen kvin-

nors rättigheter och för varje kvinnas rätt att vara individ" diskuteras detta av Anna T. Höglund, forskare i etik vid Uppsala universitet. Hon påpekar att man i det könsmaktsperspektiv som mycket feministisk forskning vilar på studerar maktrelationerna mellan kvinnor och män just som grupper. Eftersom de flesta FN-dokument om MR syftar till att reglera förhållandet mellan staten och individen, uppstår frågan om hur detta relaterar till ett könsmaktsperspektiv.

FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor antogs 1979 och är den konvention som anslutna stater gjort flest reservationer till. Vissa av dessa reservationer är av ett slag som strider mot konventionens grundläggande syfte. Andra grupper som har särskilt skydd i MR-konventioner är till exempel barn, ursprungs- och minoritetsbefolkningar. I övrigt vilar MR-konventioner på en individualistisk grund, något som är en källa till kritik av dem för att vara alltför västerländska. I diskussioner om islam och mänskliga rättigheter är denna dimension också närvarande (se t.ex. bidragen av Eva Evers Rosander och Mohammad Fazlhashemi i samma bok).

Ur ett genusperspektiv kritiseras det internationella MR-regelverket ofta för att vara utformat med mannen som norm, d.v.s. att konstruktionen av MR-konventionerna genom historien företagits av män och med mäns livssituation i fokus. Feminister har särskilt kritiserat det förhållandet att MR-konventioner bara täcker kränkningar av MR som begås i den offentliga sfären av företrädare för statsapparaten och inte t.ex. i familjesfären, vilket nationella lagar förväntas reglera. Den typ av övergrepp som kvinnor utsatts för i den privata sfären har därför traditionellt inte definierats i termer av MR-kränkningar. Feministiska analyser pekar också på att relativistiska argument och hänvisningar till kulturella seder förekommer allra mest frekvent när det gäller kvinnors rättigheter (se t.ex. Peters och Wolper 1995).

I sitt bidrag diskuteras Höglund hur man teoretiskt kan se på förhållandet mellan individuella rättigheter och grupprättigheter och hur denna spänning relaterar till debatten om likhets- och skillnadsfeminism (essentialism och konstruktivism). Höglund presenterar olika an-

greppssätt till att förena krav på individuella MR med krav på grupprättigheter hos Will Kymlicka, Amartya Sen och Iris Marion Young. Den sistnämnda menar att en social grupp konstitueras av medlemmarnas egen förståelse av att ingå i den, samtidigt som denna grupp tillhörighet bidrar till medlemmarnas konstituering som individer. Kanske måste man pragmatiskt för att möjliggöra praktiskt-politiskt arbete för kvinnors MR välja att betrakta kvinnor som en grupp, framhåller Höglund. Samtidigt pekar hon på att accepterandet av att kvinnor kan ses som en social grupp riskerar att tillskriva gruppens medlemmar en essentialistisk identitet.

Anna T. Höglund ansluter sig till Iris Marion Youngs senare argumentation om att begreppet *serie* är en bättre karaktäristik av relationen mellan grupp och individ. En serie är "ett socialt kollektiv vars medlemmar är passivt förenade, som inte (som gruppmedlemmarna) identifierar sig med varandra eller anser sig ha gemensamma erfarenheter eller projekt att arbeta för" (s. 66). Detta kollektiv är löst i konturerna och säger inte något om de ingående individernas essens eller identitet. Här kan man ifrågasätta om det då längre är så relevant att tala om ett kollektiv överhuvudtaget. Serien ska enligt Höglund förstås som en process i ständig rörelse. En seriell tillhörighet kan avgränsa och begränsa medlemmarnas handlingsutrymme. Utifrån den seriella tillhörigheten kan man dock formera självmedvetna kollektiv, grupper. Sådana grupper representerar inte hela serien men relaterar till den. Detta, menar Höglund, frikopplar kvinnor som grupp från tanken på en gemensam kvinnlig identitet, men möjliggör teoretisering av strukturella förhållanden. Kanske krånglar det oklara begreppet serie till det i onödan när en central och viktig poäng i kapitlet är att "för att förstå orättvisa strukturer måste det individuella och subjektiva perspektivet kompletteras med ett kollektivt och strukturellt" (s. 68).

Teman som är närvarande i statsvetenskapens olika grenar speglas i de tre bidrag ur *Mänskliga rättigheter – från forskningens frontlinjer* som presenterats i denna översikt. De spänningar som diskuteras har inte bara implikationer för teoretiska förhållningssätt i MR-frågor, utan också påtagligt i vardagen i det mångfacetterade

arbete som bedrivs på olika politiska nivåer för att skydda mänskliga rättigheter.

Magdalena Bexell

Noter

1. Vid juridiska fakulteter har man länge kunnat studera MR som ett inslag i juristutbildningen, t.ex. vid Raoul Wallenberginstitutet i Lund.
2. www.humanrights.gu.se
3. www.info.uu.se/press.nsf/pm/framtidens.forskningsomraden.id10.html
4. The Vienna Declaration and Programme of Action, General Assembly Resolution 48/121, 1993.
5. Se till exempel rapporten *Fundamental standards of humanity* av FN:s Generalsekreterare till MR-Kommissionen i december 1999. (www.unhchr.ch/html/menu2/2/chr.htm)

Referenser

- Amnéus, D – Gunner, G (red), 2003. *Mänskliga rättigheter – från forskningens frontlinjer*. Uppsala: Iustus förlag.
- Andriof, J – McIntosh, M (red) 2001. *Perspectives on Corporate Citizenship*. Sheffield: Greenleaf Publishing Ltd.
- Askelöf, S, 1998. *Mänskliga rättigheter – mångas skyldigheter. Universitets- och högskoleutbildning i demokrati och mänskliga rättigheter*. Ds 1998:46.
- Brown, C, 2002. *Sovereignty, Rights and Justice. International Political Theory Today*. Cambridge: Polity Press.
- Carlsnaes, W – Risse, T – Simmons, B (red), 2002. *Handbook of International Relations*. London: SAGE Publications.
- Coicaud, J – Wamer, D, 2001. Introduction: Reflections on the extent and limits of contemporary international ethics, s 1-13 i Coicaud, J – Wamer, D (red) 2001, *Ethics and International Affairs. Extent & Limits*. New York: United Nations University Press.
- Dunér, B, 2002. *The Global Human Rights Regime*. Lund: Studentlitteratur.
- En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna*. Regeringens skrivelse 2001/02:83

- Erschine, T (red), 2003. *Can Institutions Have Responsibilities? Collective Moral Agency and International Relations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Evans, T (red), 1998. *Human Rights Fifty Years On. A Reappraisal*. Manchester: Manchester University Press.
- Evans, T, 2001. *The Politics of Human Rights. A Global Perspective*. London: Pluto Press.
- Falk, R, 1999. *Predatory Globalization. A Critique*. Cambridge: Polity Press.
- Förteckning över institutioner med utbildningar i mänskliga rättigheter 2004-2005. Stockholm: Frivilligorganisationernas Fond för mänskliga rättigheter.
(www.humanrights.se/svenska/sv-utbildning.htm)
- Gunner, G – Åkermark, S (red), 2001. *Mänskliga rättigheter – aktuella forskningsfrågor*. Uppsala: Iustus förlag.
- Haufler, V, 2001. *A Public Role for the Private Sector. Industry Self-Regulation in a Global Economy*. Washington, D.C: Carnegie Endowment for International Peace.
- Howland, C (red), 1999. *Religious Fundamentalisms and the Human Rights of Women*. New York: Palgrave.
- Ignatieff, M, 2001. *Human Rights as Politics and Idolatry*. Princeton: Princeton University Press.
- Ishay, M (red), 1997. *The Human Rights Reader. Major Political Essays, Speeches, and Documents From the Bible to the Present*. New York: Routledge.
- Keck, M – Sikkink, K, 1998. *Activists Beyond Borders. Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Karlsson, M, 2003. *Forskning som åtagande för säkerställandet av de mänskliga rättigheterna. En kartläggning över forskningen kring mänskliga rättigheter i Sverige*. D-uppsats, Örebro universitet.
(www.humanrights.se/svenska/sv-utbildning.htm)
- Peters, J – Wolper, A (red), 1995. *Women's rights, human rights: international feminist perspectives*. New York: Routledge.
- Risse, T – Ropp, S – Sikkink, K (red), 1999. *The Power of Human Rights. International Norms and Domestic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reus-Smit, C, 2001. Human rights and the social construction of sovereignty, *Review of International Studies* 27, 519-538.
- Steiner, H – Alston, P (red), 2000. *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals: Texts and Materials*. Oxford: Clarendon Press.